

**ELS ALUMNES DE LA UOM
EXPERIMENTEN AMB LA INVESTIGACIÓ
MITJANÇANT LES HISTÒRIES DE VIDA**

Els alumnes de la UOM experimenten amb la investigació mitjançant les històries de vida

Liberto Macías González
Lluís Ballester Brage

Alumnes del tercer curs de la UOM que han col·laborat en aquest treball:

M. Victòria Estela Ripoll
Margalida Moranta Moranta
M. Carme Rullan Perelló
Isabel Vilanova Bover

Resum

La idea d'aquest article és donar a conèixer un dels tallers que la Universitat Oberta per a Majors (UOM) duu a terme amb els alumnes del tercer curs del Diploma Sènior. És un taller que pretén introduir l'alumne en el món de la investigació. Hem triat la metodologia qualitativa i treballam l'elaboració de les Històries de Vida com a element de coneixement d'una època anterior, condicionada per aspectes econòmics, socials i culturals, que les generacions d'ara no poden tenir present, si no és a partir de les vivències de les persones que han viscut, en primera persona, els esdeveniments que han marcat la seva vida i la trajectòria de tota la societat.

Basam l'article a definir el que entenem per investigació etnogràfica i, concretament, les Històries de Vida. Seguidament, exposarem el taller que la UOM tira endavant amb els alumnes del tercer curs. Després, quatre alumnes ens mostraran una part del seu treball de final de curs i, per acabar, reflectim la valoració que han fet les alumnes del taller que han cursat durant el curs acadèmic 2010-2011.

Resumen

La idea de este artículo es dar a conocer uno de los talleres que la *Universitat Oberta per a Majors (UOM)* está llevando a cabo con sus alumnos de tercer curso del Diploma Sènior. Es un taller que pretende introducir al alumno en el mundo de la investigación. Se ha elegido la metodología cualitativa y, dentro de ésta, se trabaja la elaboración de las *Històries de Vida* como elemento de conocimiento de una época anterior, condicionada por aspectos económicos, sociales y culturales, que las generaciones de ahora no pueden tener presente si no es a partir de las vivencias de aquellas personas que han vivido en primera persona los acontecimientos que han marcado su vida y la trayectoria de toda la sociedad.

El artículo se basará en definir lo que entendemos por investigación etnográfica y, concretamente, las historias de vida. Seguidamente, expondremos el taller que la UOM realiza con sus alumnos de tercer curso; después, cuatro alumnos nos mostrarán una parte de su trabajo de final de curso y, para acabar, la valoración que han hecho las alumnas del taller que han cursado durante el curso académico 2010-2011.

1. Introducció

Ja fa uns quants anys que tot sovint trobam en tot tipus de documentació el concepte *envelliment actiu*. És com si ara mateix estigués de moda promocionar tots els projectes, activitats i actuacions amb aquest epígraf. Nosaltres ens hem aturat a pensar què volen

dir exactament les paraules *envelliment* i *actiu* per si mateixes, abans que esdevinguin un concepte inseparable i indiscutible. Segurament cada autor concep l'axioma d'una manera determinada, adaptada segurament al seu àmbit de treball i coneixement.

Aquest article vol exposar el treball que la Universitat Oberta per a Majors (UOM) duu a terme per contribuir a fer realitat el tan anomenat envelliment actiu a través, això sí, de la implicació directa de l'alumne gran en un treball determinat, que més endavant explicarem d'una manera àmplia. En aquestes línies volem transmetre el valor de la tasca que han fet moltes persones implicades a treballar amb un col·lectiu que ha de tenir les mateixes oportunitats que la resta. Els més grans ens demostren que són unes persones que tenen moltes ganes de fer coses noves i d'aprendre'n, i sempre amb la inquietud de ser útils i poder transmetre a la societat allò que han cultivat tots els anys que han servit a la comunitat i tornar-l'hi; aquesta experiència és el que és realment important i nosaltres hem d'intentar donar-li continuïtat i no deixar-la perdre. Hem d'intentar aprofitar aquesta energia que tenen els més grans i que estan disposats a compartir. Nosaltres, com a persones i com a institució, hem de contribuir que la nostra cultura, els nostres costums no quedin perduts en l'oblit. Hem de permetre —i facilitar-los-ho— que les persones grans que estiguin disposades a continuar fent feina, en puguin fer i, com hem comentat anteriorment, que ho facin d'una manera activa i participativa.

Un dels objectius prioritaris de la UOM és contribuir a l'envelliment actiu, però des de la participació de la gent gran en el desenvolupament d'activitats que generin aquesta part activa. Volem que els alumnes siguin els responsables del seu aprenentatge, tant del més acadèmic i cultural com del més personal, del més intern. Els alumnes han de descobrir tot el que són capaços de fer i aconseguir. És important oferir-los activitats atractives i interessants, però és molt més important que aquestes activitats siguin útils als alumnes que hi participin i que els ajudin a desenvolupar les capacitats i habilitats més significatives de la seva vida quotidiana.

La UOM, a través del Taller d'Investigació Etnogràfica: les Històries de Vida, vol mostrar una alternativa d'aprenentatge i de participació a un col·lectiu que, en general, no està avesat a temes d'investigació. Aquest taller, però, és prou interessant per ajudar-los a conèixer i descobrir, tal vegada, aquell camí que cercaven per arribar a formar part d'un grup de persones que tingui les mateixes inquietuds i interessos; seria una manera de tornar a la societat qualque cosa vàlida, útil i molt significativa, ja que la valoració que en fan és molt positiva.

2. L'etnografia i les Històries de Vida

A què ens referim o què entenem quan parlem d'investigació etnogràfica i d'Històries de Vida? En aquest apartat intentarem esclarir alguns conceptes que treballam amb els alumnes grans.

Per començar, què entenem per *etnografia*? El terme etnografia ve de l'antropologia i significa literalment —com assenyalen alguns autors— «descripció de la manera de vida d'una raça o d'un grup d'individus» i «l'etnografia és descriptiva per definició i es mou en l'enfocament de la investigació qualitativa» (Woods 1987, 18, 162; Bisquerra 1989, 146). Lluís Ballester (2004) explica que la investigació etnogràfica «pot ser considerada com un dels enfocaments teòrics principals de la metodologia qualitativa, molt rellevant en el context de la investigació educativa» i podem dir que de cada vegada ho és més en els estudis d'àmbit més social. Aquest mateix autor diu que parlem d'investigació etnogràfica o, més simplement, d'etnografia per «al·ludir tant al procés d'investigació pel qual aprenem la manera de vida d'algun grup identificable de persones com al producte d'aquest esforç: un escrit etnogràfic o retrat d'aquesta manera de vida» (Ballester 2004, 256). Com podem veure, l'investigador no exposa els resultats o el treball que ha fet, sinó que interpreta la realitat a partir dels documents i de la informació que té, és a dir, «l'etnògraf no explica, sinó que crea una interpretació» (Ballester 2004, 258). Comprovam que entre els autors hi ha unanimitat a l'hora de definir el concepte d'etnografia.

Si revisam la manera com Juan José Pujadas introdueix la seva obra *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*, trobam dues citacions que mostren una visió molt clarificadora del que podem entendre per Històries de Vida; són aquestes:

«Produir una història de vida, tractar la vida com una història, és a dir, com el relat coherent d'una seqüència significant i orientada d'esdeveniments, és potser sacrificar-la a una il·lusió retòrica, a una representació comuna de l'existència que tota una tradició literària no ha deixat ni cessa de reforçar» (Bordieu 1989).

«La història oral és una història construïda entorn de les persones. Introdueix la vida en la mateixa història i amplia els seus horitzons. Reconeix com a herois no solament els líders, sinó també la majoria desconeguda de les persones» (Thompson 1989).

Per tant, què són les Històries de Vida? Són els relats que són transmesos o que antigament eren transmesos de manera oral; són les vivències narrades que les persones, tant les conegudes com les no conegudes, deixen escrites i, d'aquesta manera, queden registrades, i són, o poden ser, font d'informació molt important; són les històries de persones que ens ajuden a reconstruir, a saber què ha passat, quines situacions varen viure en un temps en què nosaltres no hi érem, però en què els narradors en varen ser protagonistes de primera mà¹¹.

Hem fet una petita recopilació d'aspectes importants i de contextualització de les Històries de Vida per oferir una visió àmplia del concepte i perquè quedi reflectida l'essència del

¹ Destacam la diferenciació entre un *relat de vida* (una narració lliure sobre la vida d'una persona) i una *història de vida* (una reconstrucció elaborada a partir de la iniciativa d'un investigador).

que són les Històries de Vida. Segons Thompson (2005, 153), la història de vida «ofereix una informació coherent per pròpia naturalesa, arrelada en l'experiència social real; és capaç, a més, de proporcionar descobriments sociològics de notable frescor per oposició a les respostes mecàniques a qüestionaris predeterminats». Ballester (2004, 305) comenta que «l'ús de l'enfocament biogràfic en les ciències socials ha tingut un èxit desigual; al llarg del segle XX va tenir moments de molta acceptació i ús, com va ocórrer al principi de segle amb l'Escola de Chicago, i moments d'oblit relatiu, fins que va ser redescobert a final dels anys setanta».

Per fer referència al primer document que podem denominar com a biografia etnogràfica ens hem de remuntar a l'any 1825, any en el qual Anderson va fer un treball que «es tracta de les memòries d'una dona *cherokee*, cristianitzada i, en general, profundament aculturada» (Pujadas 1992, 16). A partir d'aquí, comencen a sortir estudis basats en l'enfocament biogràfic com a metodologia d'investigació i destaquen autors com, per exemple, Allport (1942), Gottschalk (1945), Angell (1945) i Kluckhohn (1945).

El que coneixem com a enfocament biogràfic —una altra manera d'anomenar les Històries de Vida— va tenir molta repercussió a principi del segle passat. Aquella època molts d'estudis estigueren emmarcats en l'anomenada Escola de Chicago. Un dels estudis més importants d'aquell moment va ser *The Polish Peasant in Europe and America 1918-1920*, de Thomas i Znaniecki. Aquests autors varen fer servir la història de vida com a document sociològic per comprendre des de dins el món de la persona. La primera d'aquestes Històries de Vida va ser l'autobiografia que Wladek Wiszniewski va escriure a petició de Thomas i Znaniecki, ja que el consideraven un personatge representatiu de l'emigrant polonès d'origen pagès. La Història de Vida va sortir publicada com una part de l'obra total i els dos autors anteriors la varen comentar àmpliament a les notes a peu de pàgina. Els dos autors utilitzen la història de vida com una tècnica per penetrar a l'interior del personatge, no com un mètode o un enfocament autònom.

Alejandro Moreno (2005) comenta —fent referència al paràgraf anterior— que els investigadors Thomas i Znaniecki varen distingir dos tipus de documents, com ho faria més tard Ferrarotti. Per una banda, destrien els documents primaris, és a dir, la pròpia història de vida i, per altra banda, els documents secundaris, és a dir, tots els altres. Thomas i Znaniecki donen més valor científic als documents secundaris que als primaris. D'aquesta manera, les Històries de Vida apareixen, amb *The Polish Peasant in Europe and America 1918-1920*, en l'àmbit de la investigació social, sobretot com:

1. Autobiografies. La persona protagonista és la que narra la seva història vital
2. Tècniques d'investigació. Metodologia qualitativa d'investigació

3. Documents no biogràfics. Aquells documents relacionats amb el protagonista de la Història de Vida, però que no els ha escrits directament ell (cartes enviades a una altra persona i la resposta, anotacions, enregistraments, etc.).

Per tant, Moreno (2005) conclou que, entre la multiplicitat i varietat de documents biogràfics amb intenció científica que han existit, que existeixen i que poden existir, ha estat perfilada, precisada i delimitada amb identitat pròpia la història de vida. Thomas i Znaniecki marquen una fita en aquest procés de donar-li valor i precisar-la com a document científic. Per la sociologia i les ciències socials en general, podem dir que la història de la Història de Vida es divideix en abans i després d'ells dos. No són els primers a treballar-hi, sinó que s'inscriuen en una tradició que començà molt abans i de la qual els antropòlegs són els pioners, però que, en assumir-la en el marc de les orientacions de la primera Escola de Chicago i en esforçar-se per inserir-la en els paràmetres de la ciència de l'època amb les seves exigències d'objectivitat i de rigor metodològic, li atorguen un estatus de científicitat que, per molt discutit que hagi estat en el passat i per molt que pugui continuar sent-ho a l'actualitat, ja no l'hi poden esborrar.

Hi ha altres autors que fan algunes matisacions al concepte, com, per exemple, Arjona i Checa (1998), que comenten que, al concepte d'història de vida, com a tècnica etnogràfica, «cal fer-hi algunes precisions: per *història* entenem la història en minúscules de *personatges sense importància*. No es refereix a les gestes d'herois i grans conquistadors, homes de ciència, polítics o banquers famosos, sinó, al contrari, és el reflex d'una vida senzilla, sense fama ni glòria. Quant al terme *vida*, també es diferencia de les biografies que narren els escriptors o de les memòries que descriuen persones de rellevància política, històrica o social; més aviat és el relat contat en primera persona per un protagonista qualsevol, d'un *home del carrer*, encara que ha de ser una persona que s'expressi amb una certa fluïdesa i el relat sigui acompanyat d'una bona dosi de memòria». Com podem comprovar, els autors anteriors fan èmfasi en la importància de les Històries de Vida com a narracions de persones desconegudes, però no per això sense interès, ja que són històries reals, viscudes en temps real, com ja les hi considerava Thompson el 1989. Per tant, les Històries de Vida han de tenir rigor en el mètode i, per dur-les a terme, l'autor necessita bastants contactes, entrevistes i ha de fer recerca de documents.

Quant a la metodologia per escriure Històries de Vida, podem destacar aspectes com ara la selecció dels fets talment com són recordats, la memòria de la persona entrevistada. Seguidament, exposam una mica més aquests aspectes importants per redactar una història de vida.

Seleccionar els fets és una de les situacions habituals en el procés d'escriure una història de vida, tant per part de l'investigador com per part de l'entrevistat. Perquè l'investigador no faci una retallada interessada i distorsionadora, hom li sol recomanar que les primeres entrevistes siguin lliures, que puguin ser reconstruïdes sense indicacions gaire detallades de què cal explicar i què no és necessari. És més important, però, tenir present la perspectiva

de l'entrevistat. És evident que la memòria no és tot el passat i que la narració tampoc no és tot el record. Hi ha aquests dos processos de selecció: d'allò que va passar a allò que recordam; d'allò que recordam a allò que volem narrar. No hi ha cap problema, mentre siguem conscients d'aquesta selecció.

La perspectiva des de la qual l'entrevistat reconstrueix la seva història de vida. Quan recordam un succés, ens podem situar de dues maneres:

- Fora de la situació que recordam. És la perspectiva de l'observador (PO). En aquesta perspectiva parlem d'allò que ha passat com si nosaltres no hi estiguéssim vinculats emocionalment, com si en fóssim testimonis externs
- L'altra manera és recordar la situació des de la vivència personal, revivint la situació tal com la vàrem viure en el moment en què va succeir. Aquesta perspectiva és la del participant (PP).

El tipus de memòria de l'entrevistat ofereix també dues possibilitats. Per una part, pot ser una memòria que recorda per fer-nos revivre el passat i, per una altra, una memòria que recorda per treure'n conclusions en el present. Sense plantejar cap indicació sobre la manera com han de parlar, els entrevistats són els qui acaben decidint quin posicionament adopten en aquest sentit.

Com diu Todorov (2008, 29), podem diferenciar entre una «memòria literal», en la qual el record és com una experiència singular fixada en el passat i difícil d'aprofitar, i una «memòria exemplar», que, sense negar l'experiència singular, recupera el fet concret narrat com un exemple o expressió d'una reflexió més general. Hi pot haver una certa dependència d'aquest passat en el primer cas, és a dir, el narrador encara no ha pogut extreure conclusions més generals d'allò que va viure en primera persona. En el segon cas, el perill és diferent, ja que és el de la distorsió interessada, la correcció d'allò que va passar per facilitar-ne l'aprofitament. Aquesta darrera situació és freqüent en les Històries de Vida construïdes amb coherència, com si tot fos una etapa coherent d'un camí que l'ha duta fins al present.

Ara, amb tota aquesta informació sobre l'etnografia i les Històries de Vida, passarem a explicar el taller que la UOM imparteix als alumnes del tercer curs del Diploma Sènior.

3. Taller d'investigació etnogràfica: les Històries de Vida

Vàrem estrenar el taller d'investigació a partir de la reforma del pla d'estudis del Diploma Sènior de la UOM. Fan aquest taller els alumnes del tercer curs; és obligatori i va ser inclòs en el pla d'estudis amb un altre taller, el de voluntariat social i cultural, amb la finalitat de donar

opcions als alumnes i mostrar-los camins alternatius que possibilitin la participació activa de la gent gran més enllà d'assistir a les classes de la Universitat. Una vegada que es matriculen per cursar el tercer curs, han de triar entre les dues opcions de taller obligatori que oferim.

Els objectius del Taller d'Investigació Etnogràfica són:

- Adquirir els coneixements necessaris per entendre què és la investigació etnogràfica
- Aprendre a dissenyar una investigació etnogràfica
- Conèixer algunes de les tècniques utilitzades en el treball de camp per obtenir informació i aplicar-n'hi
- Adquirir els coneixements i les habilitats necessaris per fer una anàlisi qualitativa de la informació recollida en un treball de camp etnogràfic
- Aprendre a preparar un informe etnogràfic

En definitiva, apropar l'alumne gran al món de la investigació i donar-li a conèixer la metodologia d'investigació social que pugui interessar al col·lectiu de les persones grans. Centram el taller en la metodologia qualitativa i hi treballam sobretot l'enfocament biogràfic a través de les Històries de Vida. Consideram que és el mètode que pot resultar més atractiu i interessant per als nostres alumnes.

La durada del taller és de vint hores, i seguim una metodologia teòrica i pràctica que dividim en vuit sessions teòriques i dues per preparar l'entrevista que formarà part del treball i que els alumnes han d'entregar en acabar el curs.

Els continguts del taller són els següents:

- Presentació i introducció a la metodologia qualitativa
- Presentació del taller
- Investigació qualitativa *versus* investigació quantitativa

Què és l'etnografia?

- L'etnografia com a mètode d'investigació: és un procés interactiu en l'àmbit local i té l'objectiu de produir coneixements rellevants i vàlids
- L'etnografia com a procés obert de recollida i interpretació d'informació
- Una part pràctica: presentar un cas d'etnografia i comentar un documental sobre entrevistes a ciutadans estrangers

Dissenyar la investigació etnogràfica

- Seleccionar el tema i àrea d'investigació. Documentació
- Definir-ne els objectius
- Determinar l'àmbit de l'estudi i de la mostra
- Seleccionar els mètodes i tècniques d'investigació
- Formular preguntes de la investigació i dels continguts bàsics
- Planificar el treball de camp
- Determinar els procediments per analitzar la informació i presentar-ne els resultats
- Fer la investigació
- Part pràctica. Un exemple: fer un estudi sobre les dones vídues a Espanya

Observar, registrar i descriure

- L'observació: què és, com la duem a terme i per a què serveix
- Elaborar les notes de camp, fitxes d'observació i de registres (fotos, àudio, audiovisuals) i manejar-les
- Part pràctica: pràctica d'observar amb una fitxa de registre i analitzar la comunicació

L'entrevista etnogràfica

- L'entrevista: què és, com es duu a terme i per a què serveix
- L'ús d'informants en etnografia: com hem de seleccionar un informant, quants en podem tenir i per a què
- El problema de la inexactitud dels informants i altres dificultats
- Planificar i dur a terme l'entrevista: protocol, guió, realització i transcripció
- Part pràctica: treballar en parelles per practicar les entrevistes d'exploració de l'ús del temps lliure

Històries de Vida

- Històries i relats de vida
- La manera com han de redactar una història de vida
- Tècniques bàsiques per redactar-la
- Part pràctica: preparar la investigació que han de fer durant el taller

Manejar les dades i anàlisi qualitativa

- Manejar la informació: organitzar les dades, emmagatzemar-les i facilitar-hi l'accés
- Fonaments de l'anàlisi qualitativa: descriure els fets i explicar-los a través de l'estudi de casos

- Fases de l'anàlisi qualitativa
- Reduir la informació: informes resum, codificació, esquemes i exemples
- Construir presentacions comprensives: citacions, matrius i taules, diagrames de fluxos
- Extraure'n conclusions i verificar-les: triangulació, saturació, negociació i auditoria
- L'escriptura etnogràfica: la manera com han de preparar l'informe d'investigació

El treball o informe final que els alumnes han de presentar és una història de vida, que han de fer a una persona d'edat avançada i, en la mesura del que sigui possible, que visquin totes soles. Si no troben cap persona que visqui tota sola, poden entrevistar persones casades o que tinguin parella. L'informe ha d'incloure en tots els casos una introducció del treball —que han de lliurar amb el plantejament de la investigació—, el perfil biogràfic de la persona entrevistada, el detall de la situació de la persona seleccionada, una contextualització historicosocial en nivells diferents (autonòmic, nacional i internacional), la interpretació final i la valoració personal, i, per acabar, els annexos documentals (genograma, fotografies, transcripció de l'entrevista, etc.).

Seguidament, exposam uns retalls de les Històries de Vida que han presentat quatre alumnes que s'han diplomats enguany, el curs acadèmic 2010-2011. Hem denominat aquesta part «Experiències compartides».

4. Experiències compartides

Dins aquest part transcrivim una part dels treballs presentats per les alumnes de la UOM que s'han examinat del Taller d'Investigació Etnogràfica: les Històries de Vida.

— M. Victòria Estela Ripoll ens presenta la Història de Vida —com diu ella— d'un amic de la família.

La persona sobre la qual fem la investigació etnogràfica hi va venir a bé després de la xerrada que vàrem mantenir, durant la qual li vaig explicar que cercava una persona per dur a terme aquell treball. És un amic de la família i conegut des de fa molts anys, al qual agraeisc la bona disposició que tingué. Actualment, viu a Palma, a una casa clàssica de la classe mitjana. La sala on hem fet les sessions o entrevistes està orientada al migdia; és càlida i lluminosa; està moblada de manera confortable i conté alguns mobles clàssics antics (procedents de la família), una llibreria grossa plena de llibres i, a un costat, conté vídeos, cedés, discos i una torre de música.

El nostre entrevistat va néixer a Palma, al si d'una família treballadora, l'any 1935. És fill únic i té pocs parents: solament va tenir una tia paterna fadrina, un oncle matern i un cosí. És d'alçada mitjana, prim i té el cabell blanc i escàs. És polít i curós en l'arranjament

personal. Em mira directament als ulls; té una expressió afable; les maneres, educades i amables; és bon conversador, encara que té un parlar molt pausat. M'indica que sol enfadar-se i que quan ho fa té un punt colèric, la qual cosa m'és una mica difícil de creure per la manera com el conec.

Son pare i sa mare vivien a un edifici tots els pisos del qual eren de lloguer. Habitaven en el pis que avui en dia anomenam àtic, però que aleshores era un habitatge al terrat; allà va néixer ell. La casa era petita, però tenia una terrassa gran on sa mare tenia molts de tests amb plantes molt hermoses i des de la qual tenien una bona vista, ja que, a continuació de les avingudes, gairebé no hi havia construccions. Segons recorda dels primers anys, no tenien banyera, però amb el temps varen instal·lar-ne una.

El seu barri natal és el de les avingudes de Palma. Ca seva era a l'avinguda mateix, molt a prop del carrer d'Aragó. Tenia una amistat cordial amb tots els veïns, sobretot amb els que vivien al principal, ja que eren una família nombrosa, i amb els fills de la qual es va criar com si fossin germans. A l'andana central de les avingudes podien jugar i córrer i era gairebé la seva zona particular; hi estaven molt bé, menys els dissabtes, ja que aquest dia, damunt aquesta andana, hi instal·laven el mercat de verdura, fruita i aus dels pagesos dels afores, i, a la vorera lateral, hi muntaven la parada els pagesos que portaven animals (ovelles, vaques i, fins i tot, cavalls) per vendre. Li agradava molt contemplar-los. Era emocionant passejar-hi amb sa mare quan hi anava a comprar; passaven per enmig d'una gran quantitat de gent que hi anava a fer el mateix que feia ella. Quan ja va poder, l'ajudava amb les cistelles, la qual cosa feia que se sentís més gran i responsable.

Al llarg de l'any celebraven una sèrie de festes. Quan commemorava l'onomàstica rebia tots els amics amb un refrigeri. Les festes més importants eren Nadal i Pasqua. Celebraven la primera en família i amb un bon menjar, encara que —ho comenta amb una cara una mica despectiva— no hi havia ni el consumisme ni l'abundància dels menjars d'avui en dia. Afirma que era més íntima que no ara, que és una espècie de carrera en la qual tothom ha d'estar ben content i les viandes han de ser tan abundants que és impossible menjar de tot. Les festes de Pasqua li agradaven molt, ja que sa mare feia panades i rubiols, i el diumenge menjaven frit i be rostit. La Pasqua era indicatiu que ja arribava el bon temps i que el curs escolar enfilava la recta final.

L'any 1936 va esclatar la Guerra Civil Espanyola i sa mare l'amagava al soterrani de la finca cada vegada que sonava l'alarma que indicava que arribaven avions per bombardejar. D'aquest temps en què aconseguir menjar a la ciutat no era fàcil, diu que un dia son pare va portar un ou per a ell; sa mare l'hi va fregir i, quan va haver mullat una sola vegada el pa en el vermell d'ou, ja no en va voler més; son pare i sa mare —pensa ara— varen quedar-ne ben decebuts. Una altra vegada son pare va anar a un poble —el nom del qual no recorda— i va aconseguir portar-ne un pa, la qual cosa va ser una alegria, com si allò

fos —com vulgarment diem— tot lo món. Tot això són records que li varen transmetre son pare i sa mare i que li han quedat gravats.

Acabada la guerra el 1939, la vida es va normalitzar relativament, ja que després va esclatar la Segona Guerra Mundial i hi havia una escassetat d'aliments brutal. Va començar l'escola; primer, als Jaquotots i després, als Agustins, i així va tirar endavant fins que li va tocar començar el batxillerat a l'Institut Ramon Llull. Comenta que no era com avui dia. Aleshores, tant ell com els seus companys anaven arreglats, amb americana o jaqueta, corbata i ben pentinats. Va fer molts bons amics, amb alguns dels quals encara avui es relaciona; d'altres s'han mort o els ha perdut la pista. Jugava molt amb els amics; primer, a la terrassa de ca seva; després, a la dels amics veïns de la finca i, més tard, a l'andana de les avingudes. Ja quan va ser més gran anava al cinema amb els amics veïns. Cada any, quan arribava la Fira del Ram, era tradició anar-hi almenys una vegada, encara que no podia pujar gaire a les atraccions, perquè els diners no sobraven, però això ho assimilava com una cosa normal. Pels Reis, demanava cada any una bicicleta, però no va arribar-li mai. De vegades, quan parlava amb altres amics, va constatar que a ells tampoc no els arribà mai (riu obertament). A l'estiu —comenta—, anava amb sa mare (son pare solament hi podia ser els caps de setmana) i uns amics que venien de Barcelona a passar un mes de vacances a Montisíon, a Porreres. Per ell això era anar-se'n gairebé a l'altre extrem del món i les passejades i corregudes per fora vila eren com si exploràs una selva. Aquest és un dels millors records de la seva infantesa.

La joventut va transcórrer amb normalitat. Son pare era un bon ebenista i ell va poder estudiar una carrera, que havia de seguir per lliure, ja que en aquell temps a les Balears no hi havia Universitat. Havia d'anar a examinar-se'n a Barcelona. Hi anava amb pocs diners en la butxaca; s'allotjava en una senzilla pensió amb altres estudiants i, quan anava a passejar una mica per la plaça Reial (famosa per les cerveseries i tapes), tot sol o amb companys, al màxim que arribava era a una cervesa i, qualque vegada, a unes patates, no gaire més que els seus amics de Palma amb els quals compartia estudis. Així va anar passant el temps fins que va culminar els estudis i ja va ser llicenciat en Dret.

Quan va començar a treballar, la primera cosa que va fer va ser comprar un televisor per a son pare i sa mare, i, a continuació, es va comprar un cotxe, però no va passejar-los-hi gaire, ja que poc temps després va començar a sortir d'excursió amb els amics i amigues i ja va tenir al·lota. Després del clàssic festeig d'aquell temps, es varen casar, varen tenir dos fills i varen anar construint a poc a poc el seu patrimoni. Més tard, els seus fills es varen casar i li varen donar el més meravellós que podien donar-li: néts.

Va acceptar la jubilació com una cosa normal, que ens arriba a tots i que li ha proporcionat l'oportunitat de dedicar-se al que li agrada: a passejar-se llargament amb la dona i aturar-se a un bar a xerrar, que diu que sempre tenen temes per parlar i molt diversos. Actualment, li agrada, a més de moltes altres coses, filosofar sobre la vida, el temps que

dura i les moltes vivències que s'esdevenen; comenta que no oblida mai els records, però sí les coses més recents.

— Margalida Moranta Moranta ens presenta la Història de Vida d'un home que ha viscut moltes coses en primera persona, encara que no en vulgui ser protagonista.

El meu entrevistat va néixer a Palma el 1931 i enguany ha complit vuitanta anys, però és un home molt actiu i té les idees ben clares. Pot ser que el cos no aguanti tot el que el seu cap voldria fer, però, així i tot, es manté molt actiu. Viu amb l'esposa a un poblet de la Serra de Tramuntana. Té un hortet amb un parell de tomatigueres, alls, bledes, qualche col i s'hi entreté sembrant, fent herba i regant.

El primer record que té el conta d'aquesta manera:

«Quan tenia cinc o sis anys, vivia a la teulera amb mon pare i ma mare; no teníem electricitat i els vespres enceníem un llum d'oli o un *petromax* (un llum que funcionava amb benzina). Record també que, de nit a l'estiu, sentia sonar els flabiols del pastor de la possessió».

Quan morí son pare, només tenia vuit anys; havia acabat la Guerra Civil Espanyola i passaren a viure a Palma, a cals padrins, on també habitaven dos oncles fadrins. Un d'aquests dos va ser com son pare tota la vida. Aquest conco —com li deien— era una persona molt recta i amb unes idees que els inculcà a ell i als seus germans des de petits.

Eren idees com ara:

«El que no vulguis per a tu, no ho vulguis per a ningú»
 «No creguis tot el que et diguin; primer mira si pot ser veritat»
 «Abans de jutjar cap actuació, pensa el que tu faries en el seu lloc»
 «Quan vulguis trepitjar qualcú, primer pensa com et sentiries si fossis tu el trepitjat»

I així moltes més coses que creu que l'ajudaren a tenir criteri propi i a fer-li un caràcter molt disciplinat i solidari amb totes les injustícies socials.

De la Guerra Civil Espanyola recorda que, estant a la teulera, miraven passar els avions que anaven a bombardejar Barcelona. Així mateix, recorda haver vist plorar un home perquè el seu fill s'havia mort a la carretera. Pensa una estona i diu:

«Quan era a Ciutat, a casa dels padrins, i tocaven les alarmes pels bombardejos, anàvem tots corrent cap a un soterrani que hi havia davall la casa en què vivíem. Record que totes les dones resaven, mentre que els homes xerraven i fumaven».

Té un caràcter molt fort; és inconformista, rebel, revolucionari... Crec que amb els anys s'ha anat calmant, però encara conserva la vivor i la contesta ràpida. Pot ser que sigui conseqüència de la disciplina que li inculcaren quan era nin.

Abans del servei militar va fer un parell de feines: va fer d'ajudant d'un representant de medicines; ensenyà a fer comptes i a escriure a dues senyores que tenien un trast a la plaça (mercat), i el que sortia. El 1953 va començar a treballar a l'Administració pública. Al cap d'uns anys, va fer oposicions per ser funcionari i ja hi va quedar fins que es jubilà. Al treball, sempre estigué de part dels qui lluitaven pels seus drets i mai no acceptà cap gratificació per fer d'escolà d'amèn, com sol dir.

Quant a les idees polítiques, és un home d'esquerres. De jove, en temps de la dictadura franquista, li agradava escoltar Ràdio París i Ràdio Pirenaica i, si podia, gràcies a un veí francès, llegia totes les revistes i llibres que aconseguia; sempre volia estar assabentat de les diferents opinions respecte de la política del nostre país. Un altre tret del seu pensament és que sempre ha estat molt identificat amb els Països Catalans, fet que l'ha portat a tenir moltes discussions i molts empipaments.

Quan es jubilà, assistí a un curs de genealogia i paleontologia i, amb els anys, ha esdevingut una rata d'arxiu; sempre que pot, cerca i recerca papers pels arxius: primer, investigant els seus avantpassats i, després, cercant-hi antigues històries i, des de fa uns anys, també emprant les noves tecnologies, com el Google, etc. Dues revistes de dos pobles veïns li publiquen els treballs.

En aquest treball no ha volgut parlar de la seva vida sentimental i amorosa, ja que diu que això forma part de la intimitat i de l'àmbit privat, ni tampoc de religió.

— M. Carme Rullan Perelló ens presenta la història de vida d'un capità de vaixell, una persona gran i corpulenta.

Quan em vaig posar en contacte amb ell per demanar-li si estaria disposat que l'entrevistàs per a un treball del curs que faig de la UOM, s'hi va mostrar del tot satisfet i disposat a complaure la meva petició; em va dir que podria fer-li totes les preguntes que volgués sobre la seva vida i vivències. Quedàrem per veure'ns uns dies determinats i gaudir d'unes estones molt agradables al voltant d'unes bones estovalles, una bona torrada i un millor vi.

El meu entrevistat va néixer a Palma el 1938 i hi ha viscut sempre. Està casat i té dos fills i un nét des de fa set mesos. És una persona gran i corpulenta. Si està dret, es mou constantment i parla amb molta expressivitat, movent els braços i donant la sensació que el que conta és més del que realment fou. Té molta gràcia explicant els fets i ho fa amb molta sorna.

Li deman que m'expliqui el que recorda de la seva vida quotidiana de quan era petit i d'una tirada m'explica això:

«Quan era petit, vaig anar al jardí d'infància de les monges Trinitàries; després, a Montision, amb els jesuïtes, i, els darrers temps, a La Salle, amb els frares dels bavaralls».

Va cursar el batxillerat superior i també va estudiar Comerç. Va fer el servei militar a Sanitat, aquí, a Palma, durant vint mesos, a l'hospital militar. Una vegada va haver acabat el servei militar, ajudava, de tant en tant, son pare i sa mare al negoci familiar, que era una sabateria de molt renom al centre de Ciutat.

Quan feia poc temps que havia acabat els estudis, va conèixer la qui després va ser la seva dona. Varen festejar uns quants anys, no recorda exactament quants, va demanar permís d'entrada als pares de l'al·lota i al cap d'uns quants anys es varen casar. Ell tenia vint-i-sis anys i ella, vint-i-quatre.

Les relacions amb son pare i sa mare eren normals, com tots els al·lots d'aquell temps. I, encara que nasqués en plena Guerra Civil Espanyola i haver viscut la postguerra, no en recorda res rellevant, ni tan sols problemes econòmics. Recorda que a l'estiu anaven a una casa que tenien al Molinar.

Sa mare va ser una dona extraordinària. Era una dona molt religiosa i sempre exhibia bones maneres. Ell va tenir molt de respecte per son pare i sa mare, i mai no va discutir-hi.

Ell comenta que:

«Està molt content d'haver anat a escola de religiosos i d'haver rebut una educació cristiana. Va ser una època molt feliç i mai no vaig tenir cap problema amb els companys».

No va ser un gran estudiant i sempre li quedaven assignatures pendents per a l'estiu. Els frares li varen pegar qualche clatellada, encara que realment se'n mereixia set o vuit. Recorda que, de petit, un dia va ser el primer de la classe. Ens explica què va passar:

«Record una vegada que d'una assignatura vaig ser el primer de la classe per una pregunta que feren. Havien d'analitzar una paraula i jo vaig ser l'únic que ho vaig saber. Me l'havia ensenyada el professor de repàs. No record la paraula, però sí que era una paraula que sortia a dues frases».

El que realment li agradava, però, era la mar; ell diu que possiblement «em ve d'abans de néixer». De molt petit, anava sovint a pescar amb barca, un llaüt mallorquí molt mariner, amb son pare i també amb el seu oncle. Anaven a les oblades. Als dotze anys era un bon

regatista i guanyava medalles. Amb un amic va fer la volta a Mallorca, tenien vint-i-un i vint-i-tres anys, respectivament. Amb la seva dona i els seus fills han voltat molt amb el vaixell, per Mallorca, Menorca i Eivissa. Han anat a Cabrera, a les Canàries i ell ha portat vaixells des de Barcelona. Amb altres companys ha travessat nou vegades l'Atlàntic i va fer la volta al món, amb un fill d'un tripulant, quan ja tenia seixanta anys.

Ell diu «els records de la meva infància són tots bons». Va acabar la intervenció amb aquesta frase:

«Una volta al món és anar solucionat els problemes que van sorgint. La vida és això mateix: mirar de solucionar el dia a dia, segons va desenvolupant-se».

— Isabel Vilanova Bover ens presenta la Història de Vida d'una dona que estima molt la seva terra.

Vaig pensar en unes quantes opcions, a quines persones podia fer l'entrevista, i, després de pensar-ho, vaig optar per una persona inquieta que ens contés la realitat que li ha tocat viure. És una amiga de setanta-vuit anys. Vaig pactar l'entrevista per telèfon i vàrem quedar un dia i a una hora. Era un horabaixa fresquet i tranquil; vàrem optar per sortir a fer una volta a peu una estona i aturar-nos a prendre un refresc a una cafeteria a la plaça d'Espanya. La gravació no va recollir gaire renou, ja que era una cafeteria tranquil·la. La seva memòria excepcional, lligada a l'experiència, ens mostra com és de lúcida i sociable quan interpreta la seva realitat des de les emocions, des dels sentiments d'estima, de coratge i decisió.

La meua entrevistada neix l'any 1932. Començava el progrés a Mallorca; pocs anys abans, el 1929, era inaugurat l'Hotel Formentor. L'any 1932 la República aprovava la Llei del divorci i el Govern firmava el decret de dissolució dels Jesuïtes. Va ser la primera filla, la primera néta del fill gran d'una bona família de Ciutat, formada pels avis, dos oncles i la tieta de divuit anys. Ella diu que sempre va saber llegir i escriure; se suposa que aquests oncles jovenets li feien aprendre les lletres jugant, perquè sa mare deia que a l'any i mig ja coneixia les lletres. Va tenir una arribada al món plena d'afecte, amb uns pares que l'estimaven i un ambient familiar alegre. La protagonista té dues germanes: una que té dos anys menys que ella i una segona que en té vuit menys. Precisament, el primer record que té de la seva infància és de quan va néixer la seva primera germana:

«Em faltava un mes per fer els dos anys. Vaig veure una faixa amb què les comares faixaven els al·lots petits i, quan els la desfeien, en sortien dos o tres bombons de xocolata, embolicats amb paper de plata, un de color vermell i l'altre de color blau. [...] D'això me'n record, i no tenia dos anys; deu ser la primera cosa».

La seva infància va ser tranquil·la fins que, l'any 1936, quan començà la Guerra Civil Espanyola i el general Franco va ser anomenat cap de l'exèrcit revoltat, la família se'n va anar a viure a un altre municipi, ja que a Palma hi amollaven bombes. Encara recorda com si fos ara el tremolor i la claror de les bombes que impactaven de por el cor de les persones. Això va fer que haguessin de fugir de Palma i se'n anaren a viure a un altre lloc, a una casa de lloguer amb els avis paterns, sa mare i la tieta. Allà no llançaven bombes.

Els anys de la guerra son pare va ser un de tants homes que la guerra civil gairebé es va endur, però va poder continuar viu després d'haver estat tancat a la presó durant dos anys. Aquest fets no solament passaren a la seva família, sinó també a milers de persones. Era un temps d'angoixa. Amb quatre anys, anava a l'escola de ca les monges; encara recorda la canya llarga que emprava la monja damunt el cap quan xerraven. Passava el temps jugant amb la seva germana. Ella anà al col·legi fins que acabà el batxillerat, a l'edat de disset anys, i ja no li importà la revàlida; no li agradava esforçar-se, això ho ha tingut present tota la vida. No va aconseguir el títol, perquè el que va aprendre ho va fer per a ella, per a ningú més. Hem de dir, també, que era un temps en què els pares no insistien perquè les filles estudiassin, ja que trobaven que les dones, si sabien llegir i escriure, ja n'hi havia prou; el que solien aprendre era *corte y confección* i el *servicio social*.

Les coses funcionaven, bé o malament, però la vida continuava. Va trobar un jove ben plantat que li va demanar per sortir; era un jove actor de teatre que interessava i agradava a moltes al·lotes, i amb ell es va casar, amb el consentiment i empenta de sa mare, malgrat que a ella li costàs deixar la casa de son pare i sa mare. De viatge de noces anaren a l'estranger, a París; era d'una importància vital. En aquell temps, les dones havien de superar l'obstacle del servei social, ja que no podien sortir de Mallorca si no l'havien complit, ni es podien treure el permís de conduir, i, si al final de la carrera no el tenies, no et firmaven el títol. La meua entrevistada va prometre que no faria el servei social i no el va fer; complí, per tant, la promesa:

«Les meves germanes, que varen acabar la carrera, varen haver de fer el servei social, si no, no els firmaven el títol de la carrera. Era un servei, estava bé, no vull dir que no estàs bé, però, com que era cosa d'en Franco i dels feixistes, jo vaig prometre que no el faria, i ho vaig poder complir. Em va anar bé, encara».

Ara bé, no es discutia, perquè una dona havia de callar i complir.

A París, descobreix els avenços tècnics que aquí, a la nostra illa, no existien: el metro, semàfors, etc. La manca de coneixements provocava alguns incidents que podia provocar maldecaps seriosos.

Varen tenir dos fills: el primer, el va perdre i el segon va néixer ben sa i ben fort. A ella li hauria agradat tenir-ne més, però en aquells temps els matrimonis tenien

els fills que venien. Aquest fill, de gran, li ha donat dues nétes que estan molt per ella.

La religió era el centre de tot, a Mallorca, però el canvi de mentalitat començava a donar els primers fruits. Recorda que de joveneta, xerrant amb la seva padrina, deia que, si una dona fumava, era pecat. Ella defensava la igualtat entre els homes i les dones: si una cosa estava mal feta, hi estava tant per a un home com per a una dona. A Mallorca, arribaven canvis. Començava el desenvolupament del turisme de masses; obria el *Diario de Mallorca*. L'aeroport de Son Bonet entrava en servei permanent i s'acabaven les restriccions elèctriques. L'any 1967 el Govern decretà els estudis universitaris a l'Estudi General Lul-lià, on ella va estudiar història de Mallorca i cursos de català quan el seu fill ja tenia sis anys. Més endavant, va aprendre a restaurar mobles i va posar una botiga de mobles antics amb uns amics i encara ara restaura. És una persona a qui li poden contar el que sigui i ho entén; li parlen d'arquitectura i li agrada molt; li parlen de música i li entusiasma, i li parlen d'art i també. Tot ho ha viscut una mica, i gaudeix del qui li ve. La seva personalitat demostra fermesa, estima la seva llengua i la seva terra, tal com li va transmetre son pare, un dels fundadors de l'Obra Cultural Balear. Ella s'ha adaptat a tots els canvis i troba que el més important és que la gent es respecti i s'estimi, sabent el que li convé seguint unes normes. La vida s'ha de viure bé i cadascú ha d'aconseguir el que pugui. Tot el que passa a la humanitat li sap molt de greu, però, com que ella no ho pot resoldre, no pot consentir les guerres ni les injustícies. Diu que el món ha canviat, que abans hi havia problemes més petits i que ara són més greus, però que, de problemes, sempre n'hi haurà.

5. Conclusions

El taller *Investigació Etnogràfica: les Històries de Vida* ja l'hem dut a terme amb tres grups d'alumnes. A cada promoció trobam històries meravelloses, històries fantàstiques amb alguns moments tristos, però també amb molts episodis ben alegres i de diversió.

Una de les qüestions que cal tenir present és la influència de la intensitat emocional de la vivència sobre la memòria, és a dir, la selecció d'episodis i de fets del passat que han estat viscuts amb una intensitat emocional especial. Aquesta sembla ser l'explicació que predomina en la perspectiva del participant (PP) per sobre de la de l'observador (PO) en les narracions autobiogràfiques de les persones entrevistades.

Els successos que no varen tenir gaire càrrega emocional en el subjecte són recordats des de la perspectiva de l'observador.

A les narracions, també hem trobat un cert posicionament pedagògic; és un posicionament per part dels entrevistats que ens intenta mostrar el passat com una oportunitat per

aprendre coses en el present. Ens diuen què va passar o què recorden del que va passar per treure'n conclusions per al present.

Podem constatar que, a les narracions, el que expliquen és l'experiència de formació que el subjecte considera més rellevant. Hi ha una certa acceptació del passat en un sentit positiu, encara que sorgeixin episodis i èpoques d'una certa duresa. És allò que podríem denominar la síndrome Bertrand Russell,² ja que la gran majoria dels entrevistats consideren que, una vegada han superat els fets narrats, tot els ha aportat alguna cosa positiva. És evident que si els fets inclouen situacions clarament negatives (presó, maltractaments, morts injustes, etc.), això ja no passa.

Les valoracions que han fet les alumnes que s'han atrevit a endinsar-se en aquesta experiència —en aquest grup i en els precedents— han estat molt satisfactòries i molt positives. Us farem participants, a tots els lectors, de la manera com han valorat l'experiència d'haver participat en la redacció d'una història de vida des del començament; la manera com han viscut elles, les autores de les Històries de Vida, aquesta vivència etnogràfica i si a partir d'ara aquesta aventura ha tingut, o tindrà, repercussió en les seves vides quotidianes.

Una vegada acabat el taller i presentats els treballs, trobam opinions com les següents:

«Aquesta història de vida m'ha donat l'oportunitat d'aprofundir en el caràcter d'una persona, en la seva manera de ser i de concebre la vida i enfocar-la».

«He de fer una observació: en les dues entrevistes que he fet, he trobat que no era tan xerrador com m'havia pensat que seria. M'ha fet l'efecte que parlar d'ell mateix no és el seu fort. Altres vegades, de manera informal, m'havia contat més coses curioses sobre els seus viatges».

«Ha estat molt agradable entrevistar-lo, per la seva manera d'expressar-se, per tot el que m'ha comentat, la paciència i confiança que ha dipositat en mi».

«Esper que aquesta narració pugui ajudar a allò que ens envolta al llarg de la vida, a construir societat de la mateixa manera que la societat ens construeix com a persones i poder lligar-la al context de l'evolució. Amb aquesta història no pretenc escriure cap llibre, però m'agrada contribuir que la història de les dones d'aquesta època, del segle XX, no resti oculta, sinó que sigui compartida i quedi al descobert».

² Bertrand Russell diu, a l'autobiografia: «Aquesta ha estat la meua vida. L'he trobada digna de viure-la i amb gust la tornaria a viure si en tingués oportunitat» (2010, 12).

«Al principi no sabia què era l'etnografia, però, amb les explicacions interessants dels professors, vaig agafar el coratge d'engrescar-me en l'entrevista fins que m'ha entusiasmat; me'n sent molt contenta i estic molt agraïda».

Quedam amb aquestes paraules, sens dubte, dites des del cor. Consideram que aquests treballs presentats i tota la feina que representa dur a terme una tasca com aquesta, tant per als professors com per als alumnes, que implica un grau de responsabilitat i respecte elevats, i un esforç durant tot el procés, això sí que ho podem anomenar envelliment actiu.

Referències bibliogràfiques

Arjona, A.; Checa, J. C. (1998). «Las historias de vida como método de acercamiento a la realidad social». *Gaceta de Antropología*, núm. 14, article 10.
Diponible a: <<http://hdl.handle.net/10481/7548>>.

Ballester, L. (1997). *Memòries d'un segle*. Històries de vida. Palma: Di7 edicions.

Ballester, L. (2004). *Bases metodològiques de la investigació educativa*. Col·lecció Materials Didàctics, núm. 86. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Bisquerra, R. (1989). *Métodos de investigación educativa*. Barcelona: Ediciones CEAC, SA.

Bordieu, P. (1989). «La ilusión biográfica». *Historia y Fuente Oral*, núm. 2.

Moreno, A. (2005). *Historias de vida e Investigación*. Disponible a: <<http://prof.usb.ve/miguelm/historiasdevida.html>>.

Pujadas, J. J. (1992). *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).

Pujadas, J. J. [et al.] (2005). *Etnografía*. Barcelona: Editorial UOC.

Russel, B. (2010). *Autobiografía*. Madrid: Edhasa.

Thompson, P. (1989). *The voice in the past: oral history*. Oxford: Oxford University Press.

— (2005). «Historias de vida en el análisis del cambio social». A: VENDRELL, J. (comp.). (2005). *Teoría Social e Historia. La perspectiva de la antropología social*. México: Instituto Mora.

Todorov, T. (2008). *Los abusos de la memoria*. Barcelona: Paidós.

Woods, P. (1987). *La escuela por dentro. La etnografía de la investigación educativa*. Barcelona: Paidós.

Autors

LIBERTO MACÍAS GONZÁLEZ

Palma, 1975. Llicenciat en Pedagogia per la Universitat de les Illes Balears. Tècnic de la Universitat Oberta per a Majors des del curs acadèmic 2007-2008. Col·laborador en el projecte d'investigació *Els processos d'ensenyament i aprenentatge en els programes universitaris per a persones grans*, amb altres vuit universitats nacionals. Les seves àrees d'estudi i publicacions s'han centrat en l'ús de les noves tecnologies i la qualitat de vida en les persones grans, i les relacions intergeneracionals en educació.

LLUÍS BALLESTER BRAGE

Santiago de Compostel·la, 1960. Doctor en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i en Filosofia per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Professor titular a la UIB de mètodes d'investigació, des de 1997. Director de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UIB de 2007 a 2011. Ha estat responsable de la Unitat de Planificació i Estudis Socials del Consell de Mallorca, coordinador del centre de serveis socials de la comarca de Manacor, educador i treballador social en diversos serveis. Les seves investigacions i publicacions s'han centrat en la metodologia de la investigació social i educativa, així com en l'estudi de les necessitats socials i educatives dels joves, les persones grans i les dones dedicades a la prostitució.

